

STARA BRATOVŠTINA PRESV. TIJELA KRISTOVA U SPLITU

Dr. Ivan OSTOJIĆ

(nastavak)*

BRATOVŠTINA U XVII STOLJEĆU

Mnogi su se Splićani i u tom stoljeću jednako kao i u prethodnom u oporukama sjetili Bratovštine Tijela Kristova.¹ Rekordna je godina 1607. sa sedam oporučnih zapisa,² a razlog je tome bila kuga, koja je te godine od svih poznatih epidemija najteže poharala Split.³ Ali, dok su se u XVI stoljeću na prvom mjestu nalazili legati s kućama (u 24 slučaja), u XVII su stoljeću na tom mjestu pokloni u novcu. Devetnaest, naime, oporuka obdaruje Bratovštinu novcem ili srebrninom, a jedanaest kućama. Uopće opada darivanje nepokretninama, bilo zgradama (stanovima i dućanima) bilo zemljišnim česticama (kao građevnim i gospodarskim površinama), a rastu pokloni pokretninama (kao što su ukrasni predmeti, pokućstvo, mast, ulje). — Međutim, u istom razdoblju Bratovština postaje univerzalnim baštinikom devet puta, dok se to u XVI stoljeću dogodilo dva ili tri puta. Istina, od onih devet slučajeva četiri su bila uvjetna tj. ako ostavštine ostanu bez zakonitih baštinika, ali ih je Bratovština sva četiri puta naslijedila, kako se i predviđalo.

Zbog svega toga toliko je porastao broj fundiranih i drugih misa, za koje su bili odgovorni bratimi, da se svakoga dana treća od četiri redovite mise u katedrali služila njihovom brigom i po njihovoj nakani.⁴ Da bi ipak mogli dužnom točnošću zadovoljiti takvim delikatnim obvezama, morali su na vidljivo mjesto izložiti tablu preglednicu svih od vjernika prihvaćenih zaklada.⁵

Blagodarni testatori su i ovoga stoljeća iz svih društvenih slojeva bilo Splićana bilo stranaca nastanjenih u Splitu. Bilo je među njima i nekoliko bratima. Porastao je broj klerika (jedan opat, pet kanonika od kojih jedan arhiprezbiter i dva obična svećenika). Isto tako se izmijenio omjer muških i ženskih dobročinitelja. Dok su naime u XVI stoljeću bile 24 žene i 16 muškaraca, u XVII stoljeću je 25 muškaraca i 15 žena. I u ovom vremenskom

* Prvi dio v. **BS** br. 4/1975. str. 479—488.

¹ Archivium Capituli Spalatensis (dalje A. C. S.), 187 f. 5. 6. 63—64. 96. 100—170.

² A. C. S. 187 f. 5, 73—75, 80—81; 82—84, 90; 259 f. 6, 12, 13, 114—116, 122—125.

³ NOVAK Grga, Povijest Splita II, str. 115—117, Split 1961.

⁴ NOVAK, isto

⁵ Arhiv Splitske Nadbiskupije, Splitski odio [dalje: A. S. N. (S)] 15 f. 25

razmaku je od četrdeset oporučitelja velika većina obilježena hrvatskim prezimenom, neki pak od manjine s nehrvatskim nazivima su članovi obitelji doseljenika iz Italije, a jedan iz Španjolske.

Nadbiskup Markantun de Dominis povodom vizitacije 1604. godine našao je kod Bratovštine dvije umbrele (duas umbellas), koje su se upotrebljavale, kad se pratila poputbina bolesnicima, pa zamjera, da su nezgodne, jer ih četvorica moraju nositi.⁶ Bit će zato Luka Sušić⁷ ostavio stotinu dukata, da bratimi kupe novu lijepu umbrelu.

U istoj vizitaciji de Dominis nalaže, da se sakristija katedrale, jer je vrlo tijesna i nezgodna, prenese ili ispod škole Bratovštine ili u kapelu sv. Mate.⁸ Nadalje istom prigodom de Dominis tvrdi, da je Bratovština protupravno zatvorila i prisvojila ono maleno groblje, nad kojim je 1495. godine dozvolom nadbiskupa Averoldija sagradila prvo svoje sjedište. Usput pripominjemo, da se to groblje našlo i otkopalo 1937. godine, kad su se poлагали temelji novoj današnjoj sakristiji sv. Duje.⁹

Protivno od de Dominisa nadbiskup Cosmi u svojoj vizitaciji 1688. godine hvali bratovštinu, da vjerno upravlja dobrima i da nastoji povećati katedralni namještaj.¹⁰ Spomenimo još i to, da je Cosmi iste 1688. godine kupio kuću pokojnoga Mihovila Pujine. Ta se kuća nalazila iza katedralnog kora, držala se nadbiskupove palače i plaćala je Bratovštini nivel od 22 lire. Kupnjom rečene kuće nadbiskup je naslijedio i preuzeo dužnost plaćanja toga livela.¹¹

Bratovština je morala voditi četiri knjige. U jednoj je trebao biti popis bratima s oznakama dana i godine, kad je svaki bio primljen. U drugoj svi skupštinski zaključci i naredbe nadbiskupskih vizitacija. U trećoj prihodi i rashodi s načunima, što ih je uprava morala polagati svake godine. U četvrtoj legati i druge pobožne odredbe sa zabilježbama, kako im se zadovoljilo.¹²

BRATOVŠTINA U XVIII STOLJEĆU

Godine 1701. Bratovština odlučuje, da se vode posebni računi prihoda ostavštine pokojnoga Petra Čipčića te da se jedna trećina čistih prihoda upotrijebi u korist Bratovštine, a ostale dvije trećine u mise za upokoj Petrove duše.¹³ Pokojnik je imao posjeda u kućama i zemljama na splitskom i trogirskom teritoriju.¹⁴

Godine 1710. Ivan Marchi u oporuci naređuje, neka se kamatama od kapitala dviju tisuća dukata deponiranih u kovnici novaca daje miraz siromasnim djevojkama iz Splita, grada i Varoša. Ako vlada ne bi htjela držati te dukate, neka se oni predadu Bratovštini, a kamate upotrijebe u istu svrhu. Međutim će izbor djevojkama, kojima se daje miraz, u svakom slučaju vršiti njegovi baštinitici. Ako bi se pak ugasila muška loza njegove kuće, njegov će dio baštiniti Bratovština i ova će siromasima grada podijeliti tisuću lira, a njemu dati izgovarati svaki dan jednu misu na velikom oltaru u katedrali.¹⁵

⁶ Constitutiones Synodi Cosmi, str. 93.

⁷ A. C. S. 187 f. 123—127; 259 f. 14, 139—141.

⁸ A. S. N. (S) 15 f. 4

⁹ A. S. N. (S) 15 f. 33

¹⁰ Constitutiones Synodi Cosmi, str. 92.

¹¹ A. C. S. 187 f. 187

¹² Constitutiones Synodi Cosmi, str. 94; A. C. S. 94 f. 78

¹³ A. C. S. 226 f. 6, 7

¹⁴ A. C. S. 226 f. 15, 33

¹⁵ A. C. S. 187 f. 228

Ivan Marchi je bio član, a krajem XVII stoljeća i župan i prokurator Bratovštine.¹⁶

Osim Ivana Marchi još su šestorica svojim oporukama obdarili Bratovštinu.¹⁷ Spomenimo usput, da je broj takvih dobrotvora prema dobrotvorkama, koje su u XVI stoljeću bile mnogo brojnije, s vremenom rastao tako da su u XVIII stoljeću svi oporučitelji u korist Bratovštine bili muškarci. Međutim, kad bismo prema knjigama Bratovštine zbrojili rente na brojne kuće i zemlje što ih je ona dobila u Splitu, po Kaštelima, na Solti i na Braču te tome dodali jake obrtne kapitale, bogatu riznicu srebrnine, sjajnu crkvenu opremu i osvrnuli se na njezinu tradicionalnu pomnju u čuvanju imetka, shvatili bismo, kako je nabiskup Cosmi početkom XVIII stoljeća mogao kazati, da je Bratovština izobilna u prihodima (*abbondante di rendite*) i da je narasla u posljednje vrijeme izvanredno (*in una maniera straordinaria*).¹⁸

Tome odgovara i suvremeno izvješće, što ga je Bratovština sama dala o svojem napredovanju i djelovanju. Iz njega vadimo ove podatke: Bratovštinu Sv. Sakramenta u splitskoj katedrali davno su ustanovili pobožni vjernici iz građanskog i plemićkog staleža. Iz početka nije imala nikakvih prihoda, pa su bratimi iz svoga džepa podmirivali sve sitne troškove novorođene udruge. No, s vremenom se podigla i to najviše oporučnim zavještajima. Toliko su pouzdanja stekle ona i njezina uprava, da su joj mnogi na smrtnom času povjeravali provedbu svoje posljednje volje. Ona je sada glavna bratovština u gradu i brine se za sjaj i ures inače siromašne katedrale. Ona pribavlja sav namještaj za službu Sv. Sakramenta. Kroz čitavu godinu daje vosak i duplire za pratnju poputbine umirućim, bilo u gradu bilo u predgrađima. Opskrbljuje četiri mansionara ili kapelana. Svake treće nedjelje u mjesecu zajedno s kaptolom i ostalim klerom obdržava procesiju po trgu Sv. Duje. Na Veliki Petak i na Tijelovo sudjeluje u poznatim procesijama po čitavom gradu s velikim brojem duplira. U ožujku svakoga petka osvjetljuje brojnim voštanicama i duplirima Svetotajstvo izloženo na klanjanje. Na Cvjetnicu u doba večernje vodi teoforični ophod po gradu, a na povratku izlaže u katedrali Presveto na četrdesetsatnu adoraciju, preko koje gori mnoštvo njezinih svijeća. U svim javnim potrebama čini isto. Svake godine daje miraz za tri siromašne djevojke. Na koncu, završava izvješće, smijemo zaključiti, da je Bratovština Sv. Sakramenta na diku ne samo katedrali nego i cijelome gradu.¹⁹

Ovdje možemo pripomenuti, da su se svake treće nedjelje preko mise, za koju se brinula Bratovština i poslije koje je bila spomenuta procesija po trgu Sv. Duje, pjevali u katedrali poslanica i evanđelje na hrvatskom jeziku. Pa i onda, kad je u crkvi službeno prisutan general ili neki drugi mletački visoki službenik, koji nije razumio hrvatski.²⁰

Nadbiskup Stjepan Cupilli u svojoj vizitaciji katedrale 1709. godine bilježi: Troškom bratima Tijela Kristova umjetnički je izrađen mramorni antependij na pročelju i na stranama velikoga oltara. Pred njim iz ruku anđela visi pet srebrnih kandila, od kojih tri gore vječno, a svih pet na zapovijedane blagdane, na svetkovine četiriju crkvenih učitelja i na vlastite svetkovine katedrale. Za ta kandila isti bratimi snabdijevaju sakristiju svake godine sa

¹⁶ A. C. S. 187 f. 240

¹⁷ A. C. S. 226 f.; 187 f. 189—190, 229—230 etc.

¹⁸ A. C. S. 94 f. 85—86; 226 f. 17, 32, 53

¹⁹ A. C. S. 187 f. 235

²⁰ NOVAK, *Pov. Spl.* II, str. 332, 333

deset mjera ulja. Srebrni ures — kao što su svjećnjaci, vaze za cvijeće i kanonske tablice — njihovo je vlasništvo. Treba pohvaliti pobožnost i vjernost, kojom oni upravljaju s dobrima i novcem svoje Bratovštine.²¹

Iz njezina inventara doznajemo, da je uz već navedeno njoj pripadao čitav mramorni veliki oltar sa svim nakitom na sebi, drvenj anđeli, svetohranište i prijestolje na njemu, kao i staro veliko drveno raspelo nad njim. O tome se zapisnik vizitacije nadbiskupa Nikole Dinarića 1758. godine pojedinačno izražava: mramorna menza oltara je *more Romano confecta*, drveni anđeli su *admiratione digni*, a drveno prijestolje nad svetohraništem *elegantior ornatum*. Za veliki oltar svu brigu vodi *confraternitas laica sub invocatione Sacratissimi Corporis Christi*, izjavio je nadbiskupu tadanji predsjednik Bratovštine Aleksandar Barbieri.²² Istoj je Bratovštini pripadala i kapela nazvana Presv. Tijela Kristova, koja se nalazila nad metropolitanskom sakristijom.²³ Osim oltara kapela je imala i nekoliko klupa za bratime, koji su se obično tu sastajali na skupštine.²⁴

Nadalje je Bratovština opskrbila katedralu srebrnim križem i kaležem, uebnicama (*baldachini*), umbrelama za pričest (*umbrelle tonde*), ornatima, sagovima, crkvenim rubljem, zvoncima, fenjerima i svim ostalim, što je potrebno za službu božju. Osim toga je u katedrali i u svojem sjedištu imala sedam velikih i pet manjih slika te vrijednu srebrninu i namještaj iz ostavštine opata Celsija.²⁵

Spomenute odlike, pohvale i umjetničko blago su bili povodom, da se naša Bratovština nazvala nadbratovštinom (*arciconfraternità*), a njezini članovi nadbratimima (*arciconfratelli*).²⁶ Mislimo, da su to bili samo počasni naslovi, kao npr. u izrazu *Confraternità Arci Veneranda*.²⁷ U Rimu je, naime, u crkvi Sv. Marije *ad Minervam* bila podignuta jedina *prava archiconfraternitas Sanctissimi Sacramenti*, preko koje su njoj pridružene bratovštine toga naslova postajale dionicama raznih milosti i oprosta te koja je od Svete Stolice dobila ovlaštenje, da može po svijetu osnivati bratovštine istoga imena.²⁸ Splitska je Bratovština taj časn naslov dobila i zato, što po liturgijskim propisima, premda starije bratovštine redovito imaju prednost, Bratovštini Sv. Sakramenta u procesijama sa Svetotajstvom pripada časnije mjesto od svih ostalih, pa bila ona i najmlađa među njima.²⁹

Vosak je igrao važnu ulogu u obvezama bratima i u budžetu Bratovštine. Pet prvih poglavlja prvotne matrikule i prva njezina dopuna bavi se voskom, ukoliko je taj artikl predmet specifičnih dužnosti bratima. Na sastancima se često raspravlja i zaključuje tko, kada i gdje, koliko i kakav vosak ima svaki bratim pribaviti i nositi. Tako je prvo poglavlje pravila obvezivalo sve bratime da s duplirima prate poputbinu bolesnicima. Kad je broj članova znatno porastao, uobičajilo se, te su pričest pratila samo četiri bratima. Godine 1706. je zaključeno, da ih bude šest, koji će se ždrijebom izmjenjivati svakoga mjeseca po redu, i za svaki neopravdani izostanak platiti jednu liru globe.³⁰ Drugi

²¹ A. S. N. (S) 61, str. 34

²² A. S. N. (S) 80 f. 9

²³ A. S. N. (S) 83 f. 19

²⁴ A. C. S. 226 f. 22; 252 s. f.

²⁵ Sve to detaljno nabroja inventar u Dodatku ove radnje u prošlom broju BS.

²⁶ A. C. S. 187 f. 249—250; 226 f. 15, 23; 227 f. 19, 20, 48, 50, 74

²⁷ A. C. S. 93 f. 20; 226 f. 75

²⁸ *Sacra Rituum Congregatio* a. 1687; *Constitutiones Synodi Cosmi*, str. 30; *List biskuplje splitske i makarske* g. 1893 br. IX, str. 83—84; *Leälkon für Theologie und Kirche II*, col. 1067, Freiburg i. B. 1958

²⁹ *Sacra Rituum Congreg.* a. 1628

³⁰ A. C. S. 226 f. 21

put se zaključuje, da odsutnoga bratima može na teoforičnoj procesiji s njegovim duplirom zamijeniti samo sin ili brat, koji s odsutnim bratimom živi u istoj kući.³¹ Treći put je trebalo na posebnoj skupštini odlučiti, da se nekoj uglednoj ili zaslužnoj osobi na sprovodu nose onakve svijeće, kakvim se prati sprovod umrloga bratima. To je npr. bilo učinjeno na sprovodu pozna toga misionara isusovca Ardelija Della Bella.³² I tako dalje.

Vosak, svijeće, svjećnjaci, smještajke i druge potreštine za voštanice sačinjavale su velik broj stavaka u inventaru Bratovštine. Bratimi su dobro morali razlikovati debljinu, težinu, dužinu i tehnički splet voštanica (dvostruke, četverostruke), drugim riječima: morali su znati, što su to veliki dupliri (*torci grandi*), obični dupliri (*torci*), manji dupliri (*torcetti*), debele jednostruke voštanice (*candelotti*), debele spletene voštanice (*candelotti nesi*), proste svijeće (*candele*), svjećice (*candele*), ugorci (*moccoli*), okapine (*coladure*) itd.³³ Sama bratimska članarina je dobila ime po svjećama, zvala se *luminaria*, a podmirivala se na Veliki Petak, na kojega je procesiji preobilni vosak u noći vršio svoju najsvječaniju i kulminacionu funkciju. Bratimski prinos za svijeće ili *luminarija* je 1725. godine zbog poskupljenja voska povećan od dvije na tri, 1746. od tri na šest i napokon na šest lira i osam solada.³⁴

Bacimo li pogled na godišnje zaključne račune, naići ćemo, da su iza zakladnih misa najviši redoviti rashodi ubilježeni za vosak, dapače da su se računi za vosak zbog velikog broja stavaka vodili odjelito od drugih. Bratovština je davala i varoškim crkvama Sv. Križa u Velom Varošu i sv. Petra na Lučcu po dva duplira za pratnju poputbine bolesnicima u predgrađima.³⁵ Godine 1741. bilo je zaključeno, da bratimi na teoforičnim procesijama i na pričesnim pratnjama mjesto tradicionalnih duplira nose debele svijeće dužine i težine prijašnjih duplira, ali se već slijedeće godine vratilo na stare duplire.³⁶

Iz kraja mletačke vladavine postoji u arhivu službeni popis onih, kome se bratimski vosak davao besplatno, a kome za podmirenu luminariju. Besplatno u svima prilikama je dobivao ondašnji zaslužni odvjetnik Bratovštine dr Jeronim Bajamonti, inače predsjednik Splitske gospodarske akademije,³⁷ koji je služio Bratovštini gratis. Samo na procesiji Velikoga Petka primili su badava svijeću prisutni kanonici, četvorica koji su držali red, glazbeno osoblje (*musici*) i dvojica, koji su pjevali hrvatski. Svaki pak bratim primao je duplir na Veliki Petak i to za službu toga dana, Tijelova, treće nedjelje u mjesecu te kod javnih pričesti i mrtvačkih obreda, ali tek nakon podmirene luminarije. — Na istom popisu označeni su broj i vrste svijeća, što su imale gorjeti za vrijeme brojnih funkcija, za koje se preko godine u katedrali brinula Bratovština. I na koncu isti popis pobliže naznačuje. tko je odgovoran za svijeće i okapine.³⁸

Najtješnja vjekovna veza Bratovštine s katedralom nužno je morala imati kao posljedicu i njezinu povezanost sa životom katedralnoga kaptola. U njezinoj su kući kanonici često održavali kapitule. S druge strane su joj mnogi kapitularci, kako smo vidjeli, zaviještali kuće, zemlju, pokućstvo i novac, a

³¹ A. C. S. 226 f. 44

³² A. C. S. 226 f. 81

³³ A. C. S. 94 79; 237 f. 12

³⁴ A. C. S. 224 f. 107; 226 f. 47; 237 f. 12

³⁵ A. C. S. 224 f. 104

³⁶ A. C. S. 224 f. 95, 100

³⁷ NOVAK, Pov. Spl. II, str. 323

³⁸ A. C. S. 237 f. 12—13

neki su je postavljali i svojom univerzalnom baštinicom.³⁹

Glede primanja novih bratima u ovom stoljeću mogli bismo zabilježiti da 1730. godine skupština konstatira, kako je broj bratima dostatan. Zbog toga zaključuje, da se novi bratimi biraju i primaju samo jedanput godišnje. Izbori će se vršiti sutradan po Tijelovu i bit će primljeni samo oni, koji dobiju dvije trećine glasova. Ta restrikcija ne vrijedi, kad sin dolazi na ispraznjeno mjesto oca, otac na mjesto sina i brat na mjesto brata.⁴⁰ Tako su npr. 1741. godine primljena dva nova člana po starom običaju bez glasovanja, jer su im umrli očevi, iako jedan od njih nije imao pravo glasa na sjednicama Bratovštine, dok ne dođe do zakonite dobi života.⁴¹ No, 1756. godine skupština je protegla glasovanje i uvjet dvotrećinske većine i za prijem sinova ili braće umrlih bratima. Sa svim tim je ostavljen na snazi stari običaj, da sin, kad stupa na mjesto pokojnog oca, plaća samo polovicu ulaznine (*la meza Coltra*).⁴² U vrijeme, o kojemu sada govorimo, bili su primani među bratime i redovnici i nadbiskupi. Tako je 1708. godine bio izabran zakonitom većinom glasova katedralni kapelnik konventualac fra Karlo Nagly⁴³, a 1721. odnosno 1731. godine *per acclamationem* primljeni su nadbiskup Ivan Krstitelj Laghi i njegov nasljednik Antun Kadčić.⁴⁴ — Po starinskom propisu kandidat se morao prije izbora pričestiti i o izvršenoj toj dužnosti donijeti potvrdu od svećenika, koji ga je pričestio.⁴⁵

Kazali smo, da je po sudu samih bratima njihov broj bio dostatan, no ne znamo, koliki je zapravo bio. U prvoj polovici XVIII stoljeća na skupštine Bratovštine dolazilo je poprečno po trideset bratima,⁴⁶ ali ih je sigurno u to vrijeme bilo više, jer su mnogi zanemarivali dolazak na sastanke. Godine, naime, 1734. prihvaćen je na skupštini prijedlog gradskoga kneza kapetana i uprave Bratovštine, neka se zbog slabog odaziva članstva kazni sa pet lira globe svakoga, koji ako nije bolestan ili odsutan iz grada, ne dođe na skupštinu.⁴⁷

Iz druge pak polovice istoga stoljeća nešto smo bolje obaviješteni o količinskom sastavu. Tako nam je ostao sačuvan potpuni popis svih bratima u 1797. godini, u kojoj je ukinuta mletačka republika. Taj popis nam pruža uvid u više zanimljivih pojedinosti. Ukupni broj je bio 62. Od toga 34 građanskoga staleža, 25 plemića i 3 opatice mjesnih koludričkih samostana. U tom zboru nalazilo se 13 doktora, 2 predsjednika i 5 drugih članova Splitske agrarne akademije, 9 viših vojničkih časnika i 5 u svoje vrijeme izabranih gradskih sudaca. U godinama neposredne austrijske pa francuske uprave, od tih bratima su postala 3 gradska načelnika, 2 općinska prisjednika, 2 člana magistrata za zdravstvo i 16 općinskih vijećnika. Neki su bili liječnici, drugi odvjetnici, pisci, članovi masonske lože i jedan providur. O svemu tome se može detaljnije vidjeti kod svakoga imena u spomenutom popisu.

Nije samo tada bilo tako. U Bratovštini je uvijek bilo najuglednijih Sličana, kakav je npr. stotinu godina prije bio pjesnik Jeronim Kavanjin i toliki drugi.⁴⁸

³⁹ A. C. S. 187 f. 195

⁴⁰ A. C. S. 224 f. 102; 226 f. 56

⁴¹ A. C. S. 224 f. 95

⁴² A. C. S. 226 f. 50; Dodatak A, 13. Agosto 1756

⁴³ A. C. S. 226 f. 24

⁴⁴ A. C. S. 226 f. 37, 58

⁴⁵ A. C. S. 226 f. 46

⁴⁶ A. C. S. passim; 224 passim; 226 passim

⁴⁷ A. C. S. 226 f. 68

⁴⁸ A. C. S. 226 12, 16

Više puta se događalo, da je ista osoba u isto vrijeme bila članom više bratovština.⁴⁹ To se dešavalo i kod naše. Na primjer, Mihovil Luposignoli 1736. godine izabrani predsjednik naše bratovštine, bio je u isto vrijeme i u upravi bratovštine Sv. Josipa.⁵⁰ Spominje se naime 1778. godine u spisima parnice između kaptola i splitskih bratovština zbog nekih sprovednih problema, da je otac nekoga svjedoka bio bratim i Presv. Sakramenta i Imena Isusova i Gospe od Dobrića⁵¹

Na čelu Bratovštine Tijela Kristova nalazila su se dvojica, koji su u prvotnoj matrikuli nazvani *župani*, ali se negdje u XVIII stoljeću za njih uobičajilo ime *predsjednici* (*presidenti*). Zanimljiv je način, na koji se svake godine vršilo biranje novoga predsjedništva ili, kako se prema mletačkom dijalektu govorilo, nove banke ili novih oficijala.⁵² Na izbornoj bi se skupštini, poslije odslužene mise i zaziva Duha Svetoga, stavile u šešir ili u posebnu kutiju (*bossoli per andar a capello*) četiri zlatne kuglice i njima bi se dodalo još toliko bijelih kuglica iste veličine, da svih skupa bude koliko je prisutnih bratima birača. Zatim bi svaki bratim izvukao iz šešira, dotično iz kutije, po jednu kuglicu. Onaj koji bi izvukao prvu zlatnu kuglicu imenovao bi jednoga bratima kao svojega predložnika za predsjednika. Isto bi učinio i onaj koji je izvukao drugu zlatnu kuglicu. Tad bi svi bratimi tajnom balotažom dali svoje glasove za ili protiv obojice predloženih kandidata, a to se zvalo za ili protiv prve banke. Zatim bi oni koji su izvadili treću i četvrtu zlatnu kuglicu učinili isto, pa bi sada ponovno svi bratimi tajnom balotažom dali svoje glasove za ili protiv toga drugoga para tj. za ili protiv druge banke. Izabran je bio onaj par, za koji je palo više glasova.⁵³

Tko se izabran ne bi htio primiti povjerene mu časti, morao je platiti globu od deset dukata.⁵⁴ Zbog učestalih odreka najstrože mjere u toj stvari su gotovo jednoglasno prihvaćene 22. lipnja 1738. godine, da se naime globi sa stotinu lira bratim, koji se odreče bilo koje časti, na koju je izabran većinom glasova. Dva dana poslije taj je zaključak potvrdio gradski knez kapetan Francesco Molin. Iznimno se koji put opraštala globa izvanredno zaslužnom bratimu, osobito ako je taj dostojno duže vremena vršio predsjedničku službu.⁵⁵

Za održavanje sjednice ili skupštine uprava je Bratovštine morala dobiti dozvolu (*licenza, placet*) od gradskoga kneza kapetana.⁵⁶ Bez te dozvole skupština nije mogla izabrati novo časništvo, primiti nove članove, podijeliti obične godišnje milosti ni uopće pravovaljano raspravljati o bilo kojemu poslu Bratovštine. Izgleda, da je ispočetka trebalo samo prijaviti sastanak. Međutim je 1724. godine splitski knez kapetan Marin Nadal izdao naredbu, kojom se pod prijetnjom najstrožih kazni zabranjuju bilo kakvi sastanci bratovština bez prethodne prijave javnom predstavništvu. Ono će prema važnosti predmeta, o kojima će se na sastanku raspravljati, dati usmenu ili pismenu dozvolu. Onaj pak član uprave, koji prekrši tu zabranu, bit će globljen svaki put

⁴⁹ Tako je npr. Pavao Duplančić 1778. godine bio bratim ovih pet bratovština: Gospe od Zdravlja, Sv. Petra, Sv. Roka, Sv. Kate i Sv. Barbare [A. S. N. (S) 102, Stampa per le Scuole... contro il Capitolo, str. 48]

⁵⁰ A. C. S. 226 f. 76

⁵¹ A. S. N. (S) 102, Stampa per le Scuole contro il Capitolo, str. 65

⁵² Banca de scola, detto fig. Presidenza, Unione o Consiglio de'capl d'una confraternità (BOERIO GIUSEPPE, Dizionario del dialetto veneziano, str. 60, Venezia 1856); V. dodatak: »koji imaju vladanje to jest Oficijala«.

⁵³ A. C. S. 224 f. 95; 226 f. 24, 31

⁵⁴ A. C. S. 226 f. 85

⁵⁵ A. C. S. 226 f. 38, 84

⁵⁶ A. C. S. 94 f. 121; 226 f. 12, 24

po 25 reala u korist bratovštine. Osim toga ta se naredba ima registrirati u matrikule bratovština.

Poziv bratimima na sastanak je izručivao poslužnik,⁵⁷ a početak sjednice je najavljivalo zvono.⁵⁸ Obično pak mjesto sastanka bila je bratimska dvorana nad sakristijom katedrale.⁵⁹

Zbog razgranate djelatnosti morala je Bratovština osim povremenih povjerenika i nadničara zaposliti i više stalnih namještenika, kao što su kapelani, odvjetnik, pisar, orguljaš s dizačem mjehova i poslužitelj.

Da bi zadovoljila mnogobrojnim legatima, od kojih su neki tražili služenje mise svaki dan kroz čitavu godinu na velikom oltaru u katedrali, Bratovština je bila prisiljena držati četiri kapelana ili mansionara, koje je sama izabirala i plaćala. Jedan je služio kapelu ili mansionariju Mihovila Pashalića, drugi onu Jeronima Celsija, treći zadužbinu Petra Ilijića i četvrti legat Frane Markovića. Godine 1742. javlja se i peti kapelan nazvan mansionarom Dobrotvorâ. Sredinom XVIII stoljeća svaki je od njih primao oko 580 lira na godinu.⁶⁰ Bratovština je svojim kapelanima određivala i visinu misnih stipendija, koju je npr. 1741. godine na njihovu molbu povisila za dva solda.⁶¹ I toga je stoljeća među bratimskim kapelanima bilo splitskih kanonika. Tako se npr. 1738. godine zahvalio na kapelaniji kanonik i apostolski protonotar Nikola Dumanić, a na njegovo mjesto bio izabran kanonik, kulturni povjesnik i biograf Jeronim Bernardi.⁶²

Višestruka financijska angažiranost Bratovštinu je neminovno i nerijetko uvodila u mnoge sporove i parnice, pa je zato smatrala uputnim da drži stalnoga odvjetnika. On je ujedno morao biti i pravni savjetnik kod sklapanja prodaja, kupovina, unajmljivanja, posuđivanja i utjerivanja dugova. Izgleda da je prvi efektni odvjetnik izabran 1718. godine, pošto je skupština ovlastila upravu da nađe sposobna pravnika i neka se sama s njim dogovori o doličnoj plaći. Našla je doktora Ivana Vicka Dumanića, koji je 1720. godine bio i župan Bratovštine,⁶³ uz godišnju plaću od 120 lira.⁶⁴ Poslije se dugo održao honorar ili plaća od dvadeset dukata ili 124 lire na godinu.⁶⁵

Bratovština je plaćala i pisara (*scrivan*) s godišnjim honorarom od 130 lira.⁶⁶ Njega je izabirala skupština bratima bilo između svojih drugova bilo nekoga izvana.⁶⁷ Godine 1756. isti je čovjek (Mario Seitzschmit) bio i odvjetnik i pisar te je za obje službe primao 250 lira.⁶⁸ Kod pisara se nalazio popis bratima.⁶⁹ Između ostaloga on je vodio račune s dužnicima i pisao zapisnik na sjednicama Bratovštine.⁷⁰

Godine 1700. su se na poticaj nadbiskupa Cosmija i kaptola skupljali doprinosi za nabavu novih reprezentativnih orgulja. Bratovština se odazvala najjačim doprinosom. Osim novčanoga priloga od pedeset dukata zaključila je dati cijevi i ostali upotrebljiv materijal starih, da bi se mogle ugraditi nove

⁵⁷ A. C. S. 226 f. 38

⁵⁸ A. C. S. 224 f. 4

⁵⁹ A. C. S. 226 f. 24

⁶⁰ A. C. S. 226 f. 33; 227 f. 1

⁶¹ A. C. S. 224 f. 97

⁶² A. C. S. 226 f. 85

⁶³ A. C. S. 187 f. 233

⁶⁴ A. C. S. 226 f. 33, 34; NOVAK, *Pov. Spl.* III, str. 213

⁶⁵ A. C. S. 93 passim; 226 f. 51, 68; 227 f. 1

⁶⁶ A. C. S. 226 f. 29; 227 f. 2

⁶⁷ A. C. S. 226 f. 23

⁶⁸ A. C. S. 227 f. 23

⁶⁹ A. C. S. 94 f. 77–79

⁷⁰ A. C. S. 226 f. 36, 47

otmjene orgulje dostojne jedne prvostolnice.⁷¹ Na prijedlog kapelnika, da se radi uzdržavanja novodobavljenih orgulja u ispravnom stanju namjesti stalni dizač mjehova (*folista*), Bratovština se 1702. godine obvezala, da će uz kaptol i nadbiskupa sudjelovati u plaćanju toga čovjeka sa dva dukata godišnje.⁷² Slično je učinila i 1736. godine, kada je s nadbiskupom i kaptolom podmirila račun za uskladbu i popravak orgulja.⁷³ U želji, da pjevanje i sviranje u katedrali bude na dostojnoj visini, učestvovala je sa godišnjih deset cekina u plaćanju kapelnika,⁷⁴ a kad je trebalo, spremno mu je povisila plaću na trideset dukata.⁷⁵ U drugoj polovici XVIII stoljeća i poslije propasti mletačke republike u XIX stoljeću plaćala je kapelnika i orguljaša plaćom od 480 lira na godinu.⁷⁶ Kada se 1728. godine pružila prigoda, stipendirala je darovita mladića sa 15 dukata na godinu, dok se ne osposobi da može prihvatiti mjesto samostalnog orguljaša.⁷⁷ Na koncu se obvezala, da će orguljašu davati potrebiti vosak i za one funkcije, koje ne spadaju na bratovštinu.⁷⁸

Među namještenicima se nalazio i od bratima birani poslužnik (*nonzolo, nunzolo, nunzulo*), koji je u prvoj polovici XVIII stoljeća primao stotinu, a koncem istoga stoljeća tri stotine lira na godinu.⁷⁹ Između ostaloga, njegova je dužnost bila usmeno saopćivati bratimima pozive za sjednice, na izborima uprave nositi od bratima do bratima izbornj šesir ili žaru s kuglicama, i na javnoj dražbi izvikivati zakup godišnjih prihoda u žitu, vinu i ulju po splitskom polju, Kaštelima i Šolti. Ovdje usput možemo spomenuti, da je od tih prihoda Bratovština dobivala do četiri stotine lira na godinu.⁸⁰

Godine 1704. na poziv nadbiskupa Cosmija, da Bratovština pomogne oko podizanja nahodišta, bratimi su zaključili, da će sav utrzak od prodaje kuće, što im je ostavio pokojni opat Celsi, ustupiti, kako bi se dobicima na tu svotu izdržavala napuštena siročad i vanbračna izložena djeca, dok bi sam kapital poslužio kao temelj jednoj takvoj kući kršćanskoga milosrđa.⁸¹ Na molbu bratimskoga odaslanstva generalni providur za Dalmaciju i Albaniju odobrio je novi hospital za nahočad i odredio, da njime upravljaju uz dva zastupnika Bratovštine još četvorica, od kojih će dvojicu izabrati plemićko veliko vijeće, a dvojicu imenovati knez kapetan između Splitskana građanskog staleža. Sve to je te iste godine potvrdila mletačka vlada. Na temelju toga je bio podignut Hospital za vanbračnu djecu, a za nj su se u stvari brinule Bratovština i općina.⁸²

Među blagotvornim socijalnim uslugama Bratovštine bila je i ta, da je dugo zamjenjivala u Splitu humanitarnu službu javne zalagaonice, koja se onda nazivala *Sacro Monte di Pietà*. Ta je ustanova nikla u Italiji u drugoj polovici XV stoljeća kampanjom franjevac protiv židovskih lihvara, a imala je svrhu da siromašnim klasama posuđuje potrebiti novac uz minimalne kamate nužne za održavanje same ustanove. Zovemo je zalagaonicom, jer je svoje kredite osiguravala zalogom vrijedne pokretne robe i dragocjenosti.⁸³

⁷¹ A. C. S. 226 f. 5—6

⁷² A. C. S. 226 f. 10

⁷³ A. C. S. f. 226 f. 77

⁷⁴ A. C. S. 227 f. 20 et passim

⁷⁵ A. C. S. 226 f. 57

⁷⁶ A. C. S. 50 passim; 227 f. 46

⁷⁷ A. C. S. 226 f. 52

⁷⁸ A. C. S. 226 f. 90

⁷⁹ A. C. S. 226 f. 38, 48, 81; 227 f. 4, 17, 49

⁸⁰ A. C. S. 226 f. 28, 29, 32

⁸¹ A. C. S. 226 f. 17—18

⁸² A. C. S. 226 f. 19; NOVAK, *Pov. Spl.* II, str. 388

⁸³ *Enciclop. ital.* XXIII, str. 725, Roma 1934

Mletačka je vlada u XVIII stoljeću kod nas podizala takve zavode najprije u Zadru pa u nekim drugim dalmatinskim gradovima. Članovi upravnoga odbora izabrani od zastupnika pučana i plemića morali su se primiti povjerene službe i radili su uglavnom besplatno. U određeni dan su se kupili od građana doprinosi u korist zalagaonice. Tko je mogao i htio, posuđivao joj je novac beskamatno ili u niski dobitak.⁸⁴ Takav je zavod pod državnom kontrolom korisno djelovao u Splitu od 1642. godine, ali nadbiskup Stjepan Cupilli 1713. žali, što ga je nestalo za prošlih ratova.⁸⁵

Dobar dio poslovanja te nestale zalagaonice preuzela je bratovština na sebe svojim kapitalom, jer je 1724. godine jednoglasno zaključila, da će na javnoj dražbi rasprodati sve svoje zemlje. Slabo joj se naime isplaćivalo pobirati nestalne plodove od nemarnih kolona, dok će s utrženim novcem moći kreditirati potrebne i od toga imati sigurne prihode.⁸⁶ Među dužnicima je brojila ljude iz svih društvenih slojeva pa i njoj slične crkvene ustanove kao npr. bratovštinu Sv. Anastazija, koja je kao i ona imala sjedište u istoj katedrali.⁸⁷

U jednom zaključku iz 1735. godine bratimj između ostaloga iznose i ovo: Teško je Bratovštini utjeravati kamate na kapitale, koji su joj zavješteni uz obvezu služenja po pet misa svakoga dana kroz čitavu godinu i k tomu trideset služenja aniverzarija vezanih za određene datume. Osim toga tište je znatni troškovi za održavanje brojnih euharistijskih funkcija u katedrali, navlastito za nabavu velike količine voska, a ti troškovi iz godine u godinu sve više rastu. Zbog toga bi bilo dobro, da vlada dozvoli združiti sve raspoložive kapitale u gradu i pomoću njih formirati zalagaonicu tj. *Monte di Pietà* ili *Monte Pio*. Ona bi, naime, bila od velike pomoći potrebnima, koji ne mogu naći novac nego uz pretjerana davanja i lihvarske kamate do 30%. Na taj način bi se Bratovština lišila neugodnoga utjeravanja posuđenog novca.⁸⁸

Dvije godine nakon toga (1737) bratimi sa zadovoljstvom primaju vijest, da je iz Mletaka stigla dukala za ponovno podizanje zalagaonice u Splitu pa šalju u Zadar jednoga svojeg druga, da kod generalnoga providura poduzme potrebito za početak rada te dobrotvorne ustanove.⁸⁹

Posljednja računaska godina 1796/97, neposredno prije propasti Mletačke republike i prije početka ratnih godina, u kojima su se sve do 1814. godine mijenjale granice i državna pripadnost naših krajeva, prihodi su Bratovštine iznosili 8891:12, a rashodi 8885 dalmatinskih lira. Prihodi su sabrani od livela, najmova, kamata i članarine, a rashodi su za izvršenje misnih legata, naručen vosak, ulje i tamjan, za pomoć siromašnim udavačama- za plaće orguljašu, bratimskom pisaru, poslužniku i folisti, za plaćene livele i desetine, za popravke i prijevoze, za nosače fenjera i bratimskog znaka u procesijama.⁹⁰

Na koncu navedimo iz XVIII stoljeća još par skupštinskih zaključaka. Godine 1702. je ogromnom većinom određeno, da se za otuđenje bratimskih nekretnina i za prihvata kakvog novog opterećenja traže dvije trećine bratimskih glasova.⁹¹

⁸⁴ BIANCHI, n. d. I, str. 527

⁸⁵ FARLATI, n. d. III, str. 548; NOVAK, Pov. Spl. II, str. 280—284

⁸⁶ A. C. S. 226 f. 45, 51

⁸⁷ A. C. S. f. 226 f. 79

⁸⁸ A. C. S. 226 f. 69, 77, 78

⁸⁹ A. C. S. 226 f. 80

⁹⁰ A. C. S. 246 passim

⁹¹ A. C. S. 226 f. 11

Iste 1702. godine bilo je odlučeno, da se na veće blagdane obloži osam glavnih Dioklecijanovih stupova u katedrali damastom. U tom trošku su sudjelovale četiri institucije: nadbiskupija, grad, bratovština Sv. Josipa i naša Bratovština, koja se obvezala obući ona dva stupa do velikog oltara u damast ugasito crvene boje, a vrh uresiti frizom od baršuna i zlatnim resama. Kao ostali sudionici i naša Bratovština će na draperiji izvesti u zlatu svoj znak.⁹² Slijedeće pak 1703. godine su na prijedlog župana, od kojih je jedan bio pjesnik Jeronim Kavanjin, bratimi osigurali novac i, ne čekajući druge, odlučili obući ne samo svoja dva stupa nego i obje strane velikoga oltara, kako bi se njegova kapela uresom istakla nad pobočnim kapelama Sv. Duje i Sv. Anastazija.⁹³

Kad smo već spomenuli bratimski znak, recimo i to, da su mnoge bratovštine uzimale svoje posebno znamenje, obilježje ili neku vrstu grba, po kojemu su se razlikovale od drugih i pod kojim su korporativno nastupale. Takav jedan znak je 1715. godine naša Bratovština dala u srebru izraditi u Mlecima.⁹⁴ Taj znak još i danas postoji izložen u riznici splitske katedrale. Izrađen je u Trevizanovoj radionici s dimenzijama 110 × 100 cm. Nosio se na drvenom štapu, a prikazivao je Krista gdje izlazi iz kaleža s trnovom krunom na glavi ogrnut vojničkim plaštom, a u vezane mu ruke usađena trstika kao pogrđni znak žezla (*Ecce homo*). Kalež počiva na krilatim anđeoskim glavicama. One su usred gornjeg sloja horizontalno razvučenih oblaka, koji na jednom i drugom kraju na sebi nose po jednoga anđela u stavu klanja Isusu.⁹⁵

BRATOVŠTINA U XIX STOLJEĆU

Likvidacija mletačke aristokracije, nove lozinke francuske revolucije, nezaitne ambicije Napoleona i cezaropapistički austrijski jozefinizam temeljito su u Dalmaciji potresle stare strukture na svim područjima društvenih manifestacija pa i na vjerskom. Dosljedno i u Splitu i u životu starih bratovština, koje su iz dana u dan gubile svoj tradicionalni položaj. Njihova naime dotada istaknuta vjerska, karitativna, odgojna i ekonomska aktivnost naglo je počela padati. Zbog razmahane emancipacije na svim društvenim sektorima, bratovštine starih koncepcija počele su u novim prilikama gubiti razlog postojanja. Njihovo se djelovanje pomalo povuklo na čisto vjerske pobožnosti i crkvene funkcije, a i tu su one postale više dekor nego li faktor. Na njihove posjede stalo se gledati s mišlju, kako bi se dali upotrijebiti u praktičnije svrhe, pa je već prva austrijska okupacija kanila barem dio bratimskih dobara sjediniti s fondovima određenim za popravak loših financija u Dalmaciji.⁹⁶

Za francuske pak vladavine generalni providur Dalmacije Mlečanin Vicko Dandolo ovako se izražava o bratovštinama: »Broj im je prekomjeran, a prihodi jaki. Njih nekoliko stotina nemala su rana na tijelu nacije«. Svršilo je tako te ih je francuska vlada, nakon što im je oduzela kuće za državne urede i vojsku, zabranila. Državni, naime, dekret od 26. svibnja 1807. godine zabranjuje sve bratovštine osim onih, koje nose ime Svetoga Sakramenta.

⁹² A. C. S. 226 f. 10

⁹³ A. C. S. 226 f. 14

⁹⁴ A. C. S. 226 f. 29.

⁹⁵ DEŠA DIANA, NADA GOGALA, SOFIJA MATIJEVIĆ, *Riznica splitske katedrale*, str. 123—124, Split 1972.

⁹⁶ NOVAK, *Pov. Spl.* III, Split 1965, str. 34.

U svakoj župi može postojati samo jedna takva bratovština pod upravom biskupa i župnika s obzirom na vršenje svetih obreda. Njezinim imetkom, prihodima i dobrovoljnim doprinosima rukuju crkovenari (fabbricieri) župskih crkava. Bratimj na svetim funkcijama mogu nositi običajna odijela. Isto tako im je slobodno svake godine, i kad se pojavi potreba, sastati se radi imenovanja službenika, koji će držati red za vrijeme vjerskih vježbi i drugih pobožnih djela svoje ustanove. Takvim će sastancima prisustvovati odaslanik policije. Zabranjeno je svako sastajanje i zborovanje po noći.⁹⁷

Dobra zabranjenih bratovština su dijelom predana općinama, dijelom pak prodana na javnoj dražbi, a dobiveni novac pridružen novostvorenom fondu za crkve, škole i karitativne ustanove. Naša pak Bratovština iako nije bila ukinuta, beskrvno je životarila. Iz njezina inventara sastavljena 1809. godine po nalogu generalnog providura — u prisutnosti metropolitanskoga arhiprezbitera, gradskog načelnika, bratovštinskih prokuratora i kotarskog nadzornika za bogoštovlje — doznajemo, da je morala od nekoliko godina obustaviti ispunjavanje obveza gotovo svih legata. Nisu joj naime bile isplaćene kamate ni podmireni najmovi u vrijednosti od sedamdeset tisuća lira, pa nije bila u mogućnosti dati odslužiti preko dvadeset tisuća dužnih misa.⁹⁸ Dosta nam je spomenuti, da su svi njezini prihodi 1814. godine, kad su otišli Francuzi, iznosili samo 2037,7 mletačkih lira.¹⁰⁰

Austrija, vrativši se u Dalmaciju, dozvolila je neke bratovštine, ali je tražila, da se reorganiziraju na temelju novih pravila. Na taj način je 1839. godine stvoren statut za Nadbratovštinu Sv. Sakramenta u katedralnoj crkvi u Splitu i za njoj afilirane bratovštine Sv. Duha i Gospe od Dobrića. Izvorni tekst toga statuta sačuvan je u Arhivu splitskog kaptola na talijanskom jeziku.

Time završavamo ovu radnju, jer daljnje djelovanje Bratovštine ne odgovara naslovu, nije naime to više *Stara bratovština Tijela Kristova* u Splitu. Sigurno bismo bili mogli bolje upoznati zgone i nezgone te splitske ugledne i viševjekovne ustanove, da joj nije u vrijeme kuge 1784. godine uništeno dosta važnog arhivskog materijala.¹⁰¹

⁹⁷ NOVAK, *Pov. Spl.* III, str. 69–70.

⁹⁸ FABIO LUZZATTO, *La politica ecclesiastica dell'ultimo provveditore generale in Dalmazia* (Archivio storico per la Dalmazia vol. XVI, str. 498; vol. XX, str. 368, Roma 1933–1935).

⁹⁹ A. C. S. 252 s. f.

¹⁰⁰ A. C. S. 256 passim

¹⁰¹ A. C. S. 252 s. f., g. 1809.

LITERATURA

o starim bratovštinama u Dalmaciji

- ADAMOVIĆ VICKO, Bratovština Sv. Nikole u Cavtatu (Srd, 2/1903, 21, 1000—1005)
- BELAS ANTE, Oputa bratima sv. Križa u Velom Varošu (Jadranski dnevnik, 5/1938, 90, 21)
- BELAS ANTE, Braščina sv. Duha u Trogiru (Jadranski dnevnik, 5/1938, 171, 10; 177, 11; 183, 9—10)
- BELAS ANTE, Bratovština predstavnica puka (Hrvatski glasnik, 2/1939, 84, 4; 101, 10—11; 106, 10—11; 112, 11)
- BELAS A., KARAMAN L.J., Bratovština sv. Križa u Velom Varošu u Splitu, Split, 1939
- BIANCHI CARLO FEDERICO, Zara cristiana I, str. 479—514, Zara 1877
- BJELOVUČIĆ NIKOLA ZVONIMIR, Pravilnik bratovštine sv. Stjepana u Janjini (Starine JAZU XXX, 244—256, Zagreb 1902)
- BRUNELLI VITALIANO, Forma matriculae marinariorum et piscatorum Jadre, Dubrovnik 1882
- BRUNELLI VITALIANO, La congregazione della Misericordia, matricola della Gloriosa V. Maria della Misericordia (Il Dalmata 1885, 57, Zara)
- BRUNELLI VITALIANO, Di alcune confraternite della città di Zara e dei loro statuti (Il Dalmata 1885, 57, 1—2; 58, 1—2; 59, 1—2; 61, 1—2; 62, 2—3; 63, 1—2)
- BRUNELLI VITALIANO, La confraternita degli orfeci (Il Dalmata 1885, 58, Zara)
- BRUNELLI VITALIANO, Confraternita del ss. Sacramento in s. Simeone (Il Dalmata 1885, 59, Zara)
- BRUNELLI VITALIANO, Confraternita della B. Vergine della Neve in S. Donato (Il Dalmata 1885, 61, Zara)
- BRUNELLI VITALIANO, Madreregola della pia confraternita delle ore in s. Giovanni (Il Dalmata 1885, 63, Zara)
- BRUNELLI VITALIANO, Confraternita di fabbri-ferrai in s. Domenica (Il Dalmata 1887, 8—17, Zara)
- BULIĆ IVAN, Prigodno 500-godišnjice Bratovštine Sv. Križa (Novo doba 22/1939, 101, 5)
- CRONIA A., Libar škole B. D. Marije od Milosrda u Suškoanu (Prilozi XVI, sv. 2, Beograd 1926)
- CVITANOVIĆ VLADISLAV, Prilivčij pomilovanja bratovština Gospe od snijega, Gospe od navještenja i sv. Andrije u Zadru (Starine 45, 173—255, Zagreb 1955)
- CVITANOVIĆ VLADE, Bratovštine grada Zadra (Zadar, zbornik, 455—470, Zagreb 1964)
- DABINOVIĆ ANTUN, Obrtnička društva naših primorskih gradova u srednjem vijeku (Hrvatska revija 10/1937, 12, 632—635)
- DIVANOVIĆ NIKO, O obrtnim korporacijama šavaca i brijača u starom Dubrovniku (Narodna svijest, 11/1939, 45, 1—2)
- DIVANOVIĆ NIKO, Flagelanti u našem primorju (Glasnik skopskog naučnog društva VII—VIII, 1930)
- DIVANOVIĆ NIKO, Iz starog Dubrovnika, Bratovština Sv. Vlah i banka Sv. Vlah (Novo doba 15/1932, 72, 73)
- FINKA BOZIDAR, Novigradska madrikula škole Blažene djevice Marije od luzarja iz 17. stoljeća (Starine 48, 169—187, Zagreb 1958)
- FORETIĆ VINKO, Dubrovačke bratovštine (Casopis za hrvatsku poviest, 1/1943, 1/2, 16—33)
- GELCICH GIUSEPPE, Le confraternite laiche in Dalmazia e specialmente quelle dei marinari (Quarto programma dell'I. r. scuola nautica di Ragusa 1884—85, 17—18)
- INCHIOSTRI UGO, Corporazioni laiche e religiose a Sebenico e una mariegola inedita del secolo XV (Archivio storico per la Dalmazia vol. IV, 162—168, Roma 1928)
- INCHIOSTRI UGO, Una madreregola inedita di Sebenico (Corriere nazionale 2/1897, 117, 1—2; 118, 1—2; 119, 1—2; 120, 1—2; 121, 1—2)
- IVANČIĆ STJEPAN, Povijesne crte o samostanskom III redu Sv. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri, Preuđenje bratovštine XI Ura u Sv. Ivana Krst. u gradu Zadru, 65—68, Zadar 1910
- JUTRONIĆ ANDRE, Bratovštine u Sutivanu na Braču (Novo doba 22/1939, 106, 9)
- MILOSEVIĆ MILOŠ, Bratovština sv. Duha u Kotoru i njeni članovi pomorci (XIV—XVI stoljeće) (Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru, Kotor XI/1963, 115—130)
- NOVAK GRGA, Bratovština mornara Sv. Nikole u Splitu (Novo doba 9/1926, 296, 12—13)
- NOVAK GRGA, Kada je osnovana bratovština sv. Nikole u Splitu (Starohrvatska prosvjeta NS 1/1927, 1, 87—90)
- NOVAK GRGA, Bratovštine u srednjovjekovnom Splitu (Novo doba 13/1930, 296, 12—13)
- NOVAK GRGA, Split u Marulićevo doba (Zbornik Marka Marulića, 109—115, Zagreb 1950)
- NOVAK GRGA, Povijest Splita II, 372—376, Split 1961
- POLONIJO MATO, O starim bratovštinama na otoku Krku (Bogoslovska smotra 23/1933, I, 63—80)
- PRAGA GIUSEPPE, La mariegola della confraternità di San Marco in Zara (La rivista dalmatica VIII, Zara 1921)
- PRAGA GIUSEPPE, La mariegola della confraternità di Sant'Eufemia di Arbe (Archivio storico per la Dalmazia 7/1932, XIV/80, 386—391)
- PUGLIESI ANTUN, Matrikula Sv. Spasa na Bosanci (Srd, 3/1904, 20/21, 976—987)
- R. B., Iz istorije naših zanata (Zanatlija 16/1937, 12, 3—4; 13, 2—3; 14, 2—3; 15, 2—3)
- SABALIČ GIUSEPPE, Le confraternite laiche di Zara (Rosario e suffragio) (Smotra dalmatinska 21/1908, 34—44)
- STJEPČEVIĆ IVO, O bratovštini mornara u Boki Kotorskoj od XV do XIX st. i o proslavi dana Sv. Tripuna (Naši gradovi na moru, 1934, 65—68; Nova Evropa, 1934 XXIV/4—5, 161—164)
- STOŠIĆ KRSTO, Crkvice i Bratovština Sv. Duha u Šibeniku (Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, 50/1928—29, 400—414)
- STOŠIĆ KRSTO, Crkvice Tijelova u Šibenskom Docu [Historijat crkve i Bratovštine Tijelova (Corpus Domini) u Šibeniku] (Katolik, 10/1939, 29, 2—3)
- STOŠIĆ KRSTO, Sv. Križ u Šibeniku u Docu
- STOŠIĆ KRSTO, Sela šibenskoga kotara, passim, Šibenik 1941

- STROHAL IVAN, **Bratstva (bratovštine) u Starom Trogiru** (Rad JAZU 201, 47—66, Zagreb 1914)
- STROHAL IVAN, **Izvešće o naučnom putovanju u Dalmaciji** (Ljetopis JAZU, 150—173, Zagreb 1914)
- STROHAL IVAN, **Pravila skule uznesenja B. D. Marije u Biogradu** (Mjesečnik pravničkog društva XI, Zagreb)
- VOJNOVIĆ knez dr KOSTA, **Bratovštine i obrtne korporacije u Republici dubrovačkoj od XIII do konca XVIII vijeka I i II**, Zagreb 1899 i 1900